

*Рабочая программа
по лезгинскому языку
для 5-9 классов
на 2019-20 учебный год.*

Мейланова Ж. Ш

Юкьван классар патал лезги чІалан чешнелу программа.

ТуькІуьрайди Ж. Ш Мейланова. – Махачкьала. 2015. – 97 ч.

Юкьван классар патал лезги чІалан чешнелу программа Гьукуматдин Федеральнй умуи образованидин кьилин кьвед лагъай несилдин стандартрин бинедаллаз туькІуьрнава.

Баяндин чар

Юкьван классар патал лезги чІалан чешнелу программа Гьукуматдин Федеральнй умуи образованидин кьилин кьвед лагъай несилдин стандартрин бинедаллаз туькІуьрнава. Ана Гьукуматдин Федеральнй стандартрин кьазвай кьвед лагъай несилдин истемишунар гьатнава. Чешнелу программада гьакІни сифтегъан ва умуи образование вилик финиз куьмек гузвай дибдин фикирри ва истемишунири чка кьунва.

Чешнелу программа муаллимдин кІвалахдин программадиз дуьз тереф кьалурзавай лишан - ярж я: ада учебнй курсунин чарасуз (инвариантнй) пай тайинарзава ва гьа са чІавуз образованидиз вариативнивиле метлеб гун автордин ихтиярда твазва. Чешнелу программада кІвалахдайла, муаллим учебникар чирунив, адан мана-метлеб гегьеншарунив вичин жуьреда эгечІа. Ученикар вердишаруникни, абурун чирвилер деринар ва артухаруникни адавай вичин хсуси пай кутаз жеда. Чешнелу программа образованидин кІелунин жуьреба-жуьре заведенийра ишлемишиз жеда. Чешнелу программади сифтегъан, умуи образованидин программайра кьалурнавай вири кьилин кІвалахриз кьетІен фикир гузва. Гьа са чІавуз, гьелбетда, юкьван школадин чешнелу программалих вичин кьетІенвилерни ава. Сад лагъайди, ам умуи юкьван образованидин кьайдайрин дуьзгуьн мана-метлебдали, кьвед лагъайди, чирвилер кьачузвайбурун (ученикрин) кьатІунралди ва яшаралди тафаватлу я.

Чешнелу программада предметнй курсарин мурад-метлеб жуьреба-жуьре дережада аваз ганва: метапредметрин, предметрин ва хсуси мураддин.

1.3 Школада лезги чӀал чирунин мурад-метлеб язва:

* Жуван хайи чӀалал рикӀ алаз тербияламишун, чӀалаз гуьрмет авун, адав, культурадин вакъиадив хьиз, рикӀ гваз эгечӀун; сад-садав рахунин кьилин такьат тирди аннамишун. обществада кьабулнавай кьанажагъдинни ахлакьдин нормайрин кьуват; эстетикадин жигъетдай хайи чӀалахъ авай багъавал:

* школада ва адалай кьеце жуван хайи лезги чӀал чир хьун: рахунин чӀал гьавурда гьатдайди ва девлетлу авун: учебный гьерекатар чарасуз тир учебный алакьунралди (универсальнидаказ) планламишун, **рахунин чӀалал гуьзчивал тухун;** библиографический ахтармишунар тухун. лингвистикадин словаррай ва маса чешмейрай кьачузвай, гьатта СМИ-рай ва Интернетдай, малуматриз хьуси рангар хгун. текстерик дегишвилер кухтун ва мсб.:

* **чӀалан туькӀуьр хьунин** кьайдаярни законар ва адан везифаяр, стилистика ресурсрин (шейэрин) ва литературный чӀалан кьилин нормаяр дериндай чир хьун; чӀалан делилар кьатӀуз, аннамишиз, гекъигиз ва кьайдада тваз алакьун; мецин ва кхьинрин чӀалан культурадикай хабар хьун, вири дуьшуьшра рахунин гуьрчегвилел. нормайрал ва кьайдайрал амал авун; рахунра ишлемишзавай грамматикадин такьатрин ва словарный гафарин кьадар (запас) артухарун; рахунра кьазанмишнавай алакьунар, чирвилер ва вердишвилер школадин ва гьар йикъан уьмуьрда ишлемишун;

* чӀалакай илимдин жуьреба-жуьре хилерай (фонетика, морфология, синтаксис) **мягъкем чирвилер гун;** гьар са ученикдиз лезги литературный чӀалан орфографиядин, пунктуациядин, орфоэпиядин нормаяр дериндай чирун; лезги чӀал вилик финин, девлетлу авунин рекьер тайинарун, ачухарун, илимдин тарихдай ва лезги чӀалан винел кӀвалах авур алимрикай аялриз малуматар гун ва мсб.

ЧӀал инсанрин обществада туьретмиш жезва, вилик физва, чӀал хуьн,

девлетлу авун патал ам акьалтзавай несилриз чирун чарасуз я.

1.4 КӀелунин предметдин умуми характеристика

Метапредметрай ва предметрай чирвилер гунин карда лезги чӀалан курсунин метлебди школадин образовательный процессда кьетӀен чка кьазва, ада коммуникативдив, чӀал, лингвистика ва культураведвал вилик тухунив гьавурда аваз эгечӀиз тазва.

Коммуникативдик рахунин чӀалан жуьреяр, мецин ва кхьинрин чӀалан культура, уьмуьрда ишлемишиз жедай алакьун ва бажарагълувал акатзава. Коммуникативный рекьяй гьазурвал (компетентность), суьгъбетдин рахунриз кьимет гудайла, винел акьалтзава. ЧӀалан ва лингвистикадин (языковедвилини) тежриба чӀалакай авай чирвилерин бинедедаллаз арадал кьезва; литературный чӀалан карчи нормаяр чир хьайила. общество вилик тухузвай вакъиа хьиз кьабулайла, ученикрин рахунрин чӀал грамматикадин кьурулушдал ва словарный запасдал мягъкемар ва девлетлу авурла, лингвистикадив илимдив хьиз эгечӀайла; лингвистикадиз талукъ жуьреба-жуьре словаррикай менфят кьачуз агакьайла.

Культуроведвилини тежрибадик (компетенциядик) хайи чӀал, милли меденият (культура) гьиссиз, фагъумиз, тазвай жуьреяр (формаяр), чӀални, халкьдин тарих чеб-чпиз мукьва тирди аннамишунин, лезги чӀалал гуьрчегдиз рахаз хьунин нормаяр акатзава.

КӀвалахунин программада – кардив эгечӀунин жуьре гьихьтинди хьун лазим ятӀа ачухарнава. Курсунин гьар са раздел, кьве блокдиз пайна, ганва.

Сад лагъайда (1 кхьенваз) чӀаланни рахунрин вакъиаярни кьетӀенвилер кьалурзавай лингвистикадин манайрин сиягъ (список) ганва. Кьвед лагъайда (2 кхьенваз) кӀелунин кӀвалахдин (учебный деятельностьдин) жуьреяр чирзавай манайрикай-малуматрикай раханва.

Лезги чӀалан курсунин алакьа – кар гужлу авуни, метапредметар

тахминанбур я.

1.6 КІЕЛУНИН ПЛАНДА ЛЕЗГИ ЧІАЛАН ЧКА

Юкьван школадин V - IX классра «Лезги чІал» чирун патал 350 сят чара авунва. (гьафтеда 2 сят, гьар са классда 35 кІелунин гьафте) тухуда.

Предмет	Классар	Гьафтеда сяттерин кьадар	Йисан кьене сяттерин кьадар (35 гьафте)
Лезги чІал	V	2	68
Лезги чІал	VI	2	68
Лезги чІал	VII	2	68
Лезги чІал	VIII	2	68
Лезги чІал	IX	2	68

Программади юкьван школа куьтягъзавай аялар агъадихъ галай хсуси (личностдин), предметрин алакьада авай алакьайрин ва предметрин нетижайрин алакьунрал таъминарзава.

2. «Лезги чІал» предмет чирунин нетижаяр

Ученикар патал юкьван школадин лезги чІалан программадин хсусивилин (личностдин) нетижаяр язва:

1) лезги чІал лезги халкъ патал мили культурадин девлетрикай сад тирдан гьавурда хьун, личностдин акьулдин, яратмишунин ва ахлакъдин ерияр хкажунин карда гьихьтин роль кьугъвазватІа яир хьун, школада образование кьачун патал адахъ авай метлебдикай хабар хьун.

2) эстетикадин жигьетдай лезги чІалахъ авай кьиметлувилер аннамишун,

лезги чІалав кьадирлудаказ эгечІун, адал дамах авун; лезги чІал, милли культурадин вакъиа хьиз, датІана михьиз хуьн; рахунрин чІал мягькемариз, цІалцІамариз кІан хьун.

3) рахадайла, фикирар ва гьиссер, словардин завпасдикай, грамматикадин такьатрикай менфят кьачуна, ачухарун; рахунрал гуьзчивал тухун ва абуруз кьимет гун.

Ученикар патал юкьван школада лезги чІалан **метапредметдин нетижаяр** язва:

1) рахунин чІалан вири жуьреяр чир хьун:

Яб акалун (аудирование) ва кІелун:

- рахунрин ва кхьинрин (коммуникатидин мураддин, текстерин темайрин, кьилин фикиррин ва артухан малуматрин) гьавурда хьун;
- жуьреба-жуьре стилринни жанрайрин текстер, кІелунин жуьреяр (жагьурунин, килигунин, таниш хьунин, аннамишунин) чир хьун;
- жуьреба-жуьре стилринни жанрайрин текстерин гьавурда, яб гудайла, дуьз акьун; дуьз кьабулунин (аудированидин) жуьрейрикай (хкягьунин, танишвал гунин, тамамвилин) хабар хьун;
- жуьреба-жуьре чешнейрай герек малуматар кьачуз хьун – газетрай, журналрай, кІелуниз талукь компакт-дискрай ва Интернетдай;
- * жуьреба-жуьре типрин типрин словаррикай азаддиз менфят хкудиз хьун, справочный литературадал ва электрондин чарарал амал авун.
- тайин тир темадиз талукь материалар хкягьиз ва кьайдада тваз хьун; масадан куьмек галачиз малуматар жагьуриз хьун: кІелдайла ва яд акалдайла чир жезвай малуматрин тамамвал, битаввал хуьз хьун;
- мана-метлебдин, ишлемишнавай чІалан такьатрин жигьетдай сад садав гекьигиз хьун.

Рахун ва кхьин:

- Вилик квай кІелунин кІвалахдин мурадар (кьилдин ва саналди тир)

орфографиядикай, пунктуациядикай) хабар хьун. сивин ва кхьинрин рахунар туькӀуьрдайла, жуван тежрибада рахунин этикетдин кьайдайрал амал авун:

6) гафуниз жуьреба-жуьре хилерай (фонетикадин, морфологиядин, гаф арадиз атунин, лексикадин, морфологиядин) кьимет гун, алакьалу ибарадиз ва предложенидиз синтаксисдин кьимет гун, текстинин кьилин лишанриз ва туькӀуьр хьуниз гзаф кьадардин аспектдин кьимет гун, чӀалан жуьреяр, кьетӀенвилер, такьатар тайинарун;

7) жуван хсуси рахунин тежрибада лексикадин ва грамматикадин синонимар ишлемишун, коммуникативдинни-эстетикадин мумкинвилерин гьавурда хьун;

8) Художественный литературадин текстер кӀеладайла, рахунра эстетикадин терефдиз кьимет гуз алакьун.

3. «Лезги чӀал» предметдин кьилин мана-метлеб

Алакьалу рекьерин (коммуникатививилин) чирвилер (компетенция)

ЧӀал ва рахунар. Сивин ва кхьинрин, диалогдин ва монологдин чӀал.

Рахунрин алакьайрин хилер. ЧӀалан функциональный жуьреяр (рахунрин чӀал, функциональный стилар: илимдин, литературадинни искусствонин, публицистикадин, официально-деловой, художественный литературадин чӀал), абурун кьетӀенвилер. ЧӀалан алакьайрин гьалар.

Кьилин жанраяр илимдин (*отзыв, реферат, рахун (выступление), доклад, макъала, рецензия*), публицистикадин (*рахун (выступлений), макъала, интервью, очерк*), официально-деловой (*реплика, доверенность, арза, резюме*) стилар, рахунин (*гьикая, сьугьбет, гьуьжет*) чӀал. Рахунрин культура. Рахунин культурадин уьчмеяр (критерияр).

Текст рахунрин кӀвалахдин продукт хьиз. Текстерин жуьреяр: ахьагьун, шикил чӀугун, веревирд авун. Текстинин туькӀуьр хьун.

Текстери гузвай малуматрал кӀвалахдай кьилин жуьреяр: *план, конспект, аннотация*. Текстиниз, темадиз килигна, кьимет гун, адан мана туькӀуьр хьун, чӀалан функциональный жуьрейрал бинеламиш хьана тайинарун.

Рахунин чӀалан кьилин вири хилер чир хьун: яб акалун (аудирование), рахун, кӀелун, кхьин.

Сивин ва кхьинрин чӀал сад хьиз кьабулун, гьиссун. Яшайишдинни культурадин, кьанажагьдинни эстетикадин, кӀвалин ва кӀелунин уьмуьрдикай кӀелунин темайрихь галаз кьадаывал монологарни диалогар яратмишиз хьун.

КӀелунин жуьреяр-кьайдаяр чир хьун (таниш хьунин, чир авунин, килигунин), учебникрин ва маса чешмейрин, Интернетдикни кваз, гьавурда аваз эгечӀиз хьун.

Яб акалнавай, я туш кӀелнавай текстериз (галай-галайвал, куьруь, хьагьай) баянар гуз хьун. Жуьреба-жуьре сочиненияр кхьиз хьун; жуьреба-жуьре стилрин ва жанрайрин текстер яратмишиз хьун: тезисар, конспектар, отзывар, рецензияр, аннотацияр; кагъаз, расписка, доверенность, арза (заявление).

ЧӀалан илимдин чирвилер

ЧӀалакай умуми малуматар.

ЧӀалан тариф ва адан везифаяр, кьетӀенвилер. Лезги чӀалакай умуми малуматар. Лезги чӀал девлетлу авунин шартӀар ва рекьер. Кавказдин ва Дагьустандин чӀаларин арада лезги чӀалан чка. Лезги чӀалан тарих. Лезги чӀалан нугьатар: куьре, кьуба, ахцегь. ЧӀала абурун чка.

Лезги чӀалан словарар. Абурукай менфят кьачун.

Лезги чӀалакай илим ва адан кьилин разделар. Лезги чӀал илимдалди ахтармишунин тарихдай ва лезги чӀалан винел кӀвалах авур алимрикай малуматар.

инкарвилин. Тіварціизвезар кьадарриз ва падежриз дегиш хьун.

Глагол (мана-метлеб), морфологиядиз талукь лишанар, предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. глаголдин наклоненияр: хабардин, суалдин, буйругьдин, шартлуин, кьаншарвилин, гимандин. Глагол вахтариз дегиш хьун. Гилан вахт. Къвезмай вахт. Алатай (акьалтлай алатай, фад алатай, давамлу алатай) вахт. Глаголдин инкарвилин формаяр. Глаголдин кьетлен формаяр: масдар, причастие, деепричастие. Масдар (глаголдин асул ва тіварціин форма): мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар, предложенида тамамарзавай везифаяр. Масдар, кьадарриз ва падежриз дегиш хьун.

Причастидин мана-метлеб, кьетленвилер. Гилан, алатай ва къвезмай вахтарин причастияр. Причастидин жуьреяр. Причастияр дегиш хьун.

Деепричастие: мана-метлеб, кьетленвилер, предложенида кьилин везифаяр. Кардин тегьердин ва вахтунин деепричастияр.

Наречие (мана-метлеб). Наречидин кьетленвилер, предложенида адан везифаяр. Мана-метлебдиз килигна наречийрин жуьреяр: кардин тегьердин, вахтунин, чкадин, кьадардин ва дережадин, себебдин.

Кьуллугъчи члалан паяр. Послелогар ва предложенида абурун везифаяр. Послелогар ишлемишдай падежар. Союзар. Мана-метлебдиз ва кьурулушдиз килигнасоюзрин жуьреяр. Кіусар: мана-метлеб, предложенида тамамарзавай везифаяр. Манадин жигъетдай кіусарин жуьреяр: суалдин, гужлу ийидай, гекьигунин, тестикьар ва инкар ийидай, кьалурунин.

Междометияр. Мана-метлебдиз килигна междометийрин жуьреяр.

Тежрибада морфологиядай кьачур чирвилер ва алакьунар дуьз ишлемишиз ва кхьиз чир хьун.

Синтаксис

Синтаксисдикай умуми малуматар. Синтаксисдин кьилин уьлчмеяр: ибара, предложение.

Ибарадин тариф ва кьетленвилер. Ибарайрин жуьреяр (кьурулушдиз килигна). Ибарада гафарин арада авай алакьаяр. Табийвилин алакьадин жуьреяр: дуьзгуьнвилин, падеждин ва я сая (манадин) алакьаяр.

Предложение. Предложенидин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, определение, обстоятельство. Предложенидин жуьреяр: простой предложение ва сложный предложение.

Сказуемидин жуьреяр. Подлежащидин падежар. Дополненидин жуьреяр (дуьз ва кирс дополненияр). Приложение.

Са составдин предложение ва адан жуьреяр: подлежащее тежер предложение, тіварціин предложение.

Са жинсинин членар. Са жинсинин тир ва тушир определенияр. Са жинсинин членар умумиламишдай гафар. Са жинсинин членар квай предложенийра пунктуациядин лишанар.

Масдардин, причастидин, деепричастидин оборотар ва абур чара ийидай дуьшуьшар.

Обращение. Аралух гафар.

Сложный предложение. Сложный предложенидин жуьреяр, алакьаламишдай такьатар.

Сложносочиненный предложение. Союзар квачир сложносочиненный предложенир ва абур пунктуациядин лишанар. Союзар квай сложносочиненный предложенир.

Сложноподчиненный предложение ва адан паяр (кьилинди ва табиь). Табиь предложенидин жуьреяр: изъяснительный, определенидин ва обстоятельстводин. Кьвед ва я са шумуд табиь табиь предложение квай сложноподчиненный предложенир ва абур пунктуациядин лишанар.

Дуьз ва кирс речь. Дуьз ва кирс речь квай предложенийра интонация ва пунктуациядин лишанар. Цитатаяр.

Школа акъалтIарзавайдахъ мумкинвал жада:

* Публицистикадин текстинин малуматдин аквазвай ва таквазвай (текстина чуьнуьх хьанвай) манадин. (иник СМИ-ни акатзава) гъавурда гъатдай, рахунра адаз кьимет ва баян гудай

КIелун

Школа акъалтIарзавайдаз чир жада:

* кIелнавай текстериз (кIелунин, илимдин, публицистикадин, художественный литературадин жанрайри) кьимет гуз, абур, дуьшуьш хьайи чкайрал, рахунра ишелемишиз гьакIни изложение кхьиз (гегьенш, хкягъай, галай-галайдиз), план, тезис хьизни (сивин ва рахунин жуьреда);

* таниш хьунин, ахтармишунин, тамашунин кIелунин жуьреяр, коммуникативный задачайри истемишзавайвал, уьмуьрда ишлемишиз;

* схематичнидаказ агакьнавай малумат галай-галайвал алакьалу текстиниз элкьуьриз;

* кIелунин ктабар, справочникар ва маса малуматрин чешмеяр, гъатта СМИ-дин ва Интернетдин такьатрин кIвалахда гъавурда аваз ишлемишиз;

* са талукь темадай материал хкягъиз ва ам къайдада тваз, хкягънавай малуматдиз, коммуникативный задачайрал бинеламиш хьана, кьимет гуз.

Школа акъалтзавайдахъ мумкинвал жада:

* кIелнавай жуьреба-жуьре функциринни стилрин ва жанрайрин текстера авай аквазвай ва таквазвай (текстина чуьнуьх хьанвай) малуматриз кьимет гудай, абур веревирдай;

* жуьреба-жуьре чешмейрай (кIелунинни илимдин, СМИ-дин ва гьакIни электронный текстерай) важиблу месэладиз талукь малумат жагъурдай, адаз хсуси кьимет гудай ва ам гьалдай рехъ кьалурдай.

Рахун

Школа акъалтIарзавайдаз чир жада:

* жуьреба-жуьре темайрай (кьимет гунин, кьурулушдинни культурадин, ахлакьдинни эдебдин, яшайишдинни кIелунин) рахунрин монологарни диалогар тешкилиз;

* кIелунин уртах кIвалахдин мурад, план, вуч ятIа кьетIендиз тайинариз, кIвалахдин паяр дуьзгуьндиз чара ийиз;

Жуьреба-жуьре чешмейрай гереке тир малумат жагъуриз, ам къайдада тваз, тайин темадин материал аннамишна, рахунрин кIалубда аваз масадал агакьариз;

- рахунин практикада орфоэпиядин, лексикадин, грамматикадин нормайрал, - алай аямдин лезги литературный чIала истемишзавайвал, - амал ийиз; стилистикадин жигъетдай, лексикадин, фразеологиядинва рахунин этикадин къайдаяр, дуьзгуьндиз ишлемишиз.

Школа акъалтIарзавайдахъ мумкинвал жада:

* жуьреба-жуьре типринни жанрайрин рахунрин монологарни диалогар(чирзавай кIелунин материалрин бинедаллаз) туькIуьрдай;

* аудиториядин вилик доклад кIелдай; анал проект, реферат хуьдай;

* рахунрин хьсан-писвилер тупIалай ийидай, абуруз тамам кьимет гудай.

Кхьинар

Школа акъалтIарзавайдаз чир жада:

* кхьинрин монологар, вични коммуникативный терефрехъай – яшайишдинни культурадин, ахлакьдинни эдебиятдин, яшайишдинни кIелунин темайрай сочиненияр, гьикаяяр, тезисар, кагъазар, отзывар, репликаяр, распискаяр, доверенностар, арзаяр туькIуьриз;

ЧӀалакай умуми малуматар

Школа акъалтӀарзавайдаз чир жеда:

- лезги чӀалан везифа гыхьтинди ятӀа, ам вилик финиз гыхьтин таӀсир ийизватӀа;
- литературадинни чӀалан нугъатрин, пешекарвилин чӀаларин арада гыхьтин тафават аватӀа, абуруз кьимет гун:

- чӀал гуьрчег ва ва къуватлу ийизвай такъатар аннамишиз.

Школа акъалтӀарзавайдахъ мумкинвал жеда:

- тӀвар-ван авай лингвистри лезги чӀал вилик финик кутунвай пай чирдай.

Фонетика ва орфоэпия. Графика

Школа акъалтӀарзавайдаз чир жеда:

- гафуниз фонетикадин жигъетдай кьимет гуз;
- алай аямдин лезги чӀалан орфоэпиядин къайдаяр хуьз;
- орфоэриядин словаррай, справочникрай герек малуматар къачуз; абур жуьреба-жуьре кӀвалахра ишлемишиз.

Школа акъалтӀарзавайдахъ мумкинвал жеда:

- фонетикадин дибдин маналу такъатар аквадай;
- гыкаятдинни шииратдин текстер атӀуз-атӀуз ванн алаз кӀелдай;
- орфоэриядин словаррай, справочникрай лазим малуматар жагъуриз; абур жуьреба-жуьре кӀвалахра ишлемишиз.

Морфемика ва гафар арадал атун

Школа акъалтӀарзавайдаз чир жеда:

- манадин жигъетдай гафар морфемайриз пайиз, гаф арадал атуниз грамматикадин бинедаллаз кьимет гуз;
- ахтармишнавай гаф арадал атунар къатӀуз хьун;

- гаф арадал гьизвай жуьтер ва гафарин гьалкъаяр туькӀуьриз ва абуруз кьимет гуз,

- морфемадай, гаф арадал атунай авай къатӀунар ва чирвилер кхьинин практикада ишлемишиз, гьакӀни гафариз грамматикадинни лексикадин жигъетдай кьимет гуз.

Школа акъалтӀарзавайдахъ мумкинвал жеда:

- гаф арадал гьизвай гьалкъайриз кьимет гудай, са дувулдин гафарин мана ва къурулуш тайинардай;
- художественный чӀала гафар арадал гьизвай дибдин маналу такъатар аквадай, абуруз кьимет гудай;
- морфемайрин, гафар арадал атунын, гаф кхьиниз, лексикадин метлебдиз баян гудайла, этимологиядин справочникдикай менфят къачудай.

Лексика ва фразеология

Школа акъалтӀарзавайдаз чир жеда:

- гафуниз ва адан манадиз лексикадин анализ гуз, абур гьи группадик (са манадин ва гзаф манайрин) акатзаватӀа тайинариз, гафунин дуьз ва куьчуьрмишнавай манаяр фикирда аваз; гаф гьи лексикадик, - активный я туш пассивный, - акатзаватӀа чириз, ам ишлемишзавай чка ва стилистикадин ранг фикирда аваз;

- гафар тематикадин группайриз пайиз;
- гафариз синонимар, антонимар хкъагъиз;
- фразеологиядин оборотар чир хьун;
- рахунра ва кхьинра лексикадин нормаяр хуьз;
- рахунра тикрар хьунар тахьун патал, текстаина предложенийрин алакӀа квахь тавун патал, лексикадин синонимар ишлемишиз;
- лексикадин жуьреба-жуьре словаррикай (баянрин, синонимрин,

- рахунра-кхынра орфографияди ва пунктуацияди гыхьтин кьетIен роль кьугъвазватIа, кьалурдай;
 - орфографиядин словаррай, справочникрай герек тир малумат жагъурдай;
- и малумат кхынра ва рахунра ишлемишдай.

ЧIал ва культура

Школа акьалтIарзавайдаз чир жада:

* чпик милли культурнивилдин компонентрин метлеб квай чIалан уьлчмеяр (единицаяр) халкьдин сивин яратмишунрай, художественный литературадинни тарихдин текстерай жагъуриз;

* чIала уьлкведин тарих ва культура чир хьуниз еке таъсирзавайди тестикъарзавай чешнеяр гьиз;

* школада ва уьмуьрда лезги чIалан рахунин ва кхынрин этикетдин кьайдайрал амал ийиз;

Школа акьалтIарзавайдахь мумкинвал жада:

• кьилдин мисалралди чIал, культура, халкь ва чIалан сагъибар - са рикI, са са чIал тирди тестикъардай;

• лезги чIалан рахунинни кхынин этикет Дагъустандин, Урусатдин ва дуьнядин маса халкьарин этикетдив гекъигдай.

6. КIелунин кIвалахда кьилин жуьреяр тайинардай тематикадин планирование

№	Предметдин мана-метлеб	КIелунин кIвалахдин кьилин жуьреяр
	ЧIал ва чIалан алакьа	Инсандин уьмуьрда чIалан чка. Сивин ва кхынрин рахунрин кьилин кьетIенвилер чир хьун. Монологдин кьилин жуьреяр (хабардин, шикил лугьунин, фикирар лугьунин: гьар жуьрейрикай арадиз атанвай монолог) ва диалог чир хьун. Сивин ва кхынрин чешнейриз кьимет гун; абур мурад-метлеб, рахунин шартIар чеб-чпив гекъигун. Рахазвайдан делилриз ва иурад-метлебдиз характеристика гун. Диалогдин ва монологдин рахунрин чешнеяр чеб-чпив гекъигун.
II	Рахунрин кIвалах	Рахунрин кIвалахдин кьилин жуьрейрикай ва абурун кьетIенвилерикай чирвилер хьун. Ахунин ва ван хьунин жуьредин текстинин кьилин ва алава малуматрин гъавурдик кваз хьун. Гьар жуьредин яб акалунин (аудирование) жуьреяр (хкягьунин.

		чIалан нормайриз килигна. кьадайвал жуван ва масадан рахунриз кьимет гун Жуван таяр-туьшерин ва аудиториядин вилик ганвай темадай доклад, малумат ва реферат гваз эькечIун ва иштиракун. Макъаладин тезисар ва конспект туькIуьрун. Арза, автобиография кхьиз чирун.
V	ЧIалакай умуми малуматар	Халкьдин уьмуьрда лезги чIалан метлеб. Лезги чIал девлетлу авунин рекьер ва шартIар. Кавказдин ва Дагъустандин чIаларин арада лезги чIалан чка. Лезги чIалан тарих. Лезги чIал илимдалди ахтармишунин тарихдай ва лезги чIалан винел кIвалах авур алимрикай малуматар.
VI	Фонетика ва графика	Фонетикадин кьилин мана чир хьун. Ачух ва ачух тушир сесер, зайиф ва гужлу ачух тушир сесер чир хьун. Лабиал сесер квай гафар дуьз кIелун. бязи гьарфарин кьетIен везифаяр тайинариз алакьун. Ударение алай слог тайинариз чир хьун. Гафар слогриз пайиз, гафунин кьатI са цIарцIяй маса цIарцIиз акъудиз чир хьун. Гаф фонетикадин разбор авун: гафарин кьурулушда сесер чара авун.

		гьарфарин кьадаар, ачух ва ачух тушир сесер, слогрин кьадаар, ударение алай чка тайинариз чир хьун. Поэзиядин ва прозадин текстер эсер ийидайвал кIелун. Лезги чIалан ударенидин принципрал амал авун. Жуван ва масадан рахунриз кьимет гун ва анализ авун. Жуван рахунар дуьзар хьувун (корректировать авун). Лезги чIалан орфографиядин словарь ишлемишиз чир хьун.
	Графика	Инсаният вилик финин тарихда чIалан метлеб аннамишиз чирун. Гафара гьарфар ва сесер сад-садав гекъигиз ва анализ ийиз чирун. Словаррай ва энциклопедийрай герек тир малуматар жагъурдайла алфавитдин чирвилер ишлемишун.
	Морфемика ва гафар арадиз атун	Морфемикадин ва гафар арадиз атунин кьилин манайрин гьавурдик кваз хьун. Гафунин маналу паяр: дувул, диб, эхир, суффикс, инфикс, префикс кьатIуниз хьун. Гафар арадиз атунин кьайдаяр ва такьатар чир хьун. ТуькIуьр хьанвай ва туькIуьр тахьанвай простой гафар кьатIуниз хьун. Гафарин дибра ачух сесер дуьз кхьин. Са дувулдин гафар жагъурун.

	гафар. нугъатдин гафар ва мсб. гуъзетун
Морфология	ЧIалан паяр, абурун къетIенвилер, везифаяр чизваз хъун. Морфологиядин къилин манаяр чир хъун. Мана квай (асул дибдин) чIалан паяр; куьмекчи чIалан паяр: къетIен жуьредин чIалан паяр чир хъун. Гаф анализ авун ва характеристика гун (морфологиядин рекъай разбор ийиз чир хъун). Хас ва умуми существительныйр, инсанриз вуж? ва амай вири затIариз гудай вуч? суалар, анжах теквилин къадарда ишлемишзавай существительныйр, анжах гзафвилин къадарда ишлемишзавай существительныйр чир хъун; мисалар гъун. Рахунра, кхьинра существительныйр-синонимар, омонимар, антонимар ишлемишун. Существительныйри предложенида тамамарзавай синтаксисдин везифаяр тайинарун. Грамматикадин, лексикадин ва орфоэпиядин

	нормайрихъ къадаивал существительныйр чIала ишлемишун. Прилагательныйдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида адан везифаяр чир хъун. Морфологиядин рекъай прилагательныйр разбор ийиз чир хъун. Прилагательныйри предложенида тамамарзавай синтаксисдин везифаяр тайинариз. Предложенидин паяр сад-садахъ галаз къадаивал тIварцIизвезар ишлемишун. Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида адан везифаяр чир хъун. Кечмиш жери, кечмиш тежер ва кечмиш жери-тежер глаголар чир хъун. Глаголдин наклоненияр, абур арадиз атун, везифаяр чир хъун. Глагол вахтариз дегиш хъун. чIала дуъз ишлемишун ва талукъ тир мисалар гъун. Глаголдин къетIен формаяр: масдар, причастие, деепричастие. Масдардин (глаголдин асул ва тIварцIин форма) мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар, предложенида тамамарзавай везифаяр чир хъун. Масдар къадарриз
--	---

	куьмекдалди чара ийиз алакьун. Рахадайла, кхьидайла, са составдин предложенийрикай менфят къачуз алакьун. Текстинай са составдин ва къве составлин предложенияр жагъурун. Са жинсинин членар квай предложенияр эсерлувилелди, лазим интонациядалди клелун. Са жинсинин членар тир ва я тушир дополненияр,определенияр, обстоятельствояр тайинарун. Художественный текстера са жинсинин членар квай предложенияр ишлемишдай жуьшуьшар гуьзлемишун. Оборотар квай предложенияр туьклуьрун, дуьз клелун ва разбор авун. Предложенидин членар тушир гафар интонациядалди чара ийиз алакьун. Текстера гьа са гафар гагь аралухбур яз, гагь предложенидин членар яз ишлемишдайди къатунун. Текстинай сложный предложенияр, абурун жуьреяр, алакьаламишнавай такьатар тайинарун. Союзар кваз ва квачиз
--	---

	сложносочиненный предложенияр туьклуьрун: текстина абур ачухарун; предложенияр разбор авун. Текстина союзар, союзвилин гафар ишлемишун. абурун везифаяр ачухарун, табий предложенийрин жуьреяр тайинарун. Сложноподчиненный предложенияр туьклуьрун. абур разбор авун ва абурун схемаяр члугун. Союзар квачир сложный предложенияр туьклуьрун, разбор авун. абурун паярин арада алакьаяр тайинарун ва ачухарун. Текстина какахьай жуьредин сложный предложенияр тайинарун, абур разбор авун. Дуьз речь, диалог кваз текстер туьклуьрун. абур эсерлувилелди клелун ва автордин гафар интонациядалди чара ийиз алакьун. Дуьз речь кирс речдиз ва кирс речь дуьз речдиз элкьуьрун.
Ч1алан культура	Литературный ч1алан лексикадиз, орфографиядиз, орфоэпиядиз, морфологиядиз, синтаксисдиз, стилистикадиз талукь нормаяр вилив хуьн.

Морфология ва орфография

Ч1алан паяр, абурун кьет1енвилер, везифаяр ва пай хьун.

Существительное

Существительнидин мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва предложенида дибдин везифаяр. Хас ва умуми существительния, абур кхьинин кьайдаяр. Инсанриз гудай **вуж?** ва амай вири зат1ариз гудай **вуч?** суалар. Существительнийрин кьадар. Существительния дибдин падежриз дегиш хьун (тикрарун).

Глагол

Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. Везифайриз килигна глаголдин жуьреяр: маналу ва куьмекчи глаголар. Куьмекчи глаголдин жуьреяр: тамам ва тамамсуз, алакьачи глаголар. Кьурулушдиз килигна глаголдин жуьреяр: простой, сложный, составной.

Йисан кьене к1елай материалар тикрарун.

VI – класс

Лезги ч1алакай умуми малуматар.

Инсанрин уьмуьрда ч1алан роль ва везифаяр.

V – классда к1елай материалар тикрарун.

Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва орфография, существительное ва глагол тикрарун.

Лексика ва фразеология.

Вири халкьдин лексика. Пешекаррин ва нугъатрин гафар. Маса ч1аларай (араб. фарс. азербайжан, урус) кьачунвай гафар. Алай девирда лезги ч1аланни урус ч1алан рафтарвилер. Куьгьне ва ц1ийи гафар. Мягкьем ибараяр ва фразеология.

Гафар арадиз атун ва орфография.

Гафар арадиз атунын типар ва кьайдаяр. Сая ва сложный гафар. Орфография. Гафарин дибра ачух сесер дуьз кхьин. Гафарин дибра ачух тушир сесер дуьз кхьин. Сложный гафар дуьз кхьин.

Морфология ва орфография

Существительное

Существительное тикрарун. Существительния падежриз дегиш хьун. Дибдин падежар (тикрарун). Чкадин падежар (секинвилер, кьакьатунын, арачивилин). Актив падеждин эхирдиз килигна существительния падежриз дегиш хьунин жуьреяр. Теквилин кьадарда существительния дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Гзафвилин кьадарда существительния дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Существительния арадиз атун.

Прилагательное

Прилагательнийрин мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар, предложенида адан везифаяр. Прилагательнийрин жуьреяр. Прилагательния

предложенида адан везифа. Наречидин жуьреяр: кардин тегьердин, вахтунин, чкадин, кьадардин ва дережадин. себебдин Наречияр арадиз атун. Маса ч'алан паяринни наречийрин алакъяар. Наречияр кхьидай къайдаяр.

Къуллугъчи ч'алан паяр

Послелогар

Текстина послелогар ва абуруз синонимар масса ч'алан паяр тир гафаривай чара ийиз хьун.

Жуьреба-жуьре глаголрихъ галлаз послелогар дуьз ишлемишун.

Союзар

Союзар. Предложенида абурун везифаяр. Союзрин жуьреяр: галк'урунин ва табийвилин. Союзар кхьинин къайдаяр.

Междометияр

Междометияр: мана-метлеб ва жуьреяр. Междометияр кхьидай ва абур авай предложенида пунктуациядин лишанар эцигдай къайдаяр.

Йисан къене к'елай материал тикрарун

V – VII классра к'елай материалар тикрарун.

VIII – класс

VII лагъай классда к'елай материалар тикрарун

Синтаксисдикий умуми малуматар ва адан кьилин уьлчмеяр (ибара ва предложение). Ибарадин кьет'енвилер ва тариф. Къурулушдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз талукъ алакъяар. Табийвилин алакъядин жуьреяр: дуьзгуьнвилин, падеждин ва сая (манадин) алакъяар.

Предложение

Предложенидин мана-метлеб. Предложенидин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, определение, обстоятельство. Предположенидин жуьреяр: простой предложение ва сложный предложение. Простой предложенидин жуьреяр (тикрарун). Предложенида гафарин къайда. Манадин ударение.

Къве составдин (кьилин къве член квай) простой предложение

Предложенидин кьилин членар

Предложенидин кьилин членар: сказуемое ва подлежащее. Сказуемое: мана-метлеб, жуьреяр (простой ва составной). Простой сказуемое ва ам жедай гафар. Составной сказуемое: глаголдин составной, т'варц'ин составной сказуемияр ва абурун къурулуш (ч'алан паярин жигъетдай). Подлежащее: мана-метлеб: ам жедай падежар. Сказуемидизни подлежащидиз кьилин членар лугъунин себеб (абуру предложенидин диб яратмишун).

Предложенидин къвед лагъай дережадин членар

Предложенидин къвед лагъай дережадин членар: дополнение, определение ва обстоятельство. Дополнение: мана-метлеб, жуьреяр (дуьз ва кирс дополненияр). Определение: мана-метлеб ва жуьреяр (адетдин ва приложение). Приложение ва адаз талукъ пунктуациядин лишанар.

Союзар квачир сложный предложенийар

Союзар квачир сложный предложенийар паярин алакъяар ва талукъвилер. Союзар квачир сложный предложенийар пунктуациядин лишанар (запятый, точкани запятой, кье точка, тире).

Какахъай жуьредин сложный предложенийар

Какахъай жуьредин сложный предложенийарикай умуми малумат. И предложенийар паярин арада галкIурунин ва табийвилин алакъя ва пунктуациядин лишанар.

Дуьз ва кирс речъ

Дуьз ва кирс речрикай умуми малумат Дуьз речъ ва автордин гафарин чка. Дуьз ва кирс речъ квай предложенийар пунктуация ва пунктуациядин лишанар. Дуьз речъ кирс речдиз элкъуьрунин къайдаар. Цитатаар ва абур кхьинра чара авун.

Стилистика ва чIалан культура

Стиль ва стилистика: мана-метлеб, стилрин жуьреар. Рахунрин стиль. Илимдин стиль. Литературадинни искусстводин стиль. Официальный стиль. Стилдин кьетIенвилер ва такъатар. Стилистикадин истемишунар. ЧIалан культура: умуми малумат, литературный чIалан лексикадиз, орфографиядиз, морфологиядиз, синтаксисдиз, стилистикадиз талукъ нормаяр вилив хуьн.

Вилик квай классра кIелай материалар тикрарун

V - IX- классра кIелай материалар тикрарун.

7. Тематикадин планирование

V – класс

(Вири – 68 сят, гьафтеда 2 сят)

(12 сят – чIал гегьеншарун, 4 сят – диктант)

№/№	Тема	Мана	С.кб.	КIелунин кIвалахдин характеристика
1	ЧIал ва рахунар.	ЧIал ва инсан. Кхьинрин ва сивин рахунар. ЧIал ва рахунар. ЧIал инсанрин арада алакъядин важиблу алат я. ЧI/Г. «Гатун каникулар» темадай куьруь сочинение кхьин.	1+1	ЧIал инсанрин общества туьретмиш хуьн, инсанрин арада вилик фин. девлетлу хуьн.
2	Сифтегъан классра кIелай бур тикрарун	Существительный, прилагательный, кьадаризни падежриз дегиш хуьн ва абурун падежрин эхирар дуьз кхьин. Глагол ва адан дибдин формаяр. Маналу ва куьмекчи глаголар. К.К1. Грамматикадин тапшуругъар кваз контрольный диктант.	3	Существительный падежриз дегишарун. Прилагательный ва абурун падежрин эхирар дуьз кхьин. Текстинай глаголар жагъурун. Маналу ва куьмекчи глаголар чара авун ва дуьз кхьин. Маналу ва куьмекчи глаголар кваз предложениар туькIуьрун ва дуьз кхьин. Аялрин чирвилер ва алакъянар ахтармишун.
3	Синтаксис ва пунктуация. ЧIалан культура	Алакъялу ибараяр (словосочетания). Ибарайра кьилин ва табий гафар. Предложение. Мана-метлебдиз килигна простой предложенийар жуьреар: хабардин, суалдин, буйругъдин. Эвер гунин предложение. Предложенийар эхирда эцигдай пунктуациядин лишанар Предложенидин кьилин членар: сказуемое	14+3	Синтаксисдин кьилин манадин гъавурдик кваз хуьн. Предложениар алакъялу ибарайриз чара авун: гафарикай ибараяр жадавал таяр жагъурун; ибарай кьилин ва табий гафар жагъурун; предложенидин сергъатар тайинарун. Хабардин, суалдин, буйругъдин, эвер гунин предложениар, са жинсинин членар, обращения, дуьз ва кирс речъ квай предложениар туькIуьрун, абур эсерлувилелди

	культура.			Существительное ва глагол чиз хьун.
8	Существительное.	Существительныйдин мана -метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида дибдин везифаяр. Хас ва умуми существительныйяр абур кхьинин кьайдаяр. Инсанриз гудай вуж? ва амай вири затлариз гудай вуч? суалар. Существительныйрин кьадар. Существительныйяр дибдин падежриз дегиш хьун (тикрарун). Ч1/Г. Ганвай темадай изложение кхьин.	7+2	Рахунра. кхьинра существительныйрикай синонимрикай менфят кьачун Хас ва умуми существительныйяр чарайиз хьун ва абур дуьз кхьин. Гзафвилин кьадарда существительныйрин эхирар дуьз ишлемишун. Дибдин падежар чир хьун. Существительныйяр дибдин падежриз дегишарун ва дуьз кхьин.
9	Глагол.	Глаголдин мана-метлеб, морфологиядиз талукъ лишанар ва предложенида адан везифаяр. Кечмиш жери ва кечмиш тежер глаголар. Везифайриз килигна глаголдин жуьреяр: маналу ва куьмекчи глаголар. Куьмекчи глаголрин жуьреяр: тамам ва тамамсуз, алакьачи глаголар. Кьурулушдиз килигна глаголдин жуьреяр: простой, сложный, составной. Ч1/Г. Жуван фикирар лугьунин гьикая сочинение кхьин.	7+2	Текстинай жуьреба-жуьре глаголар жагьурун, абурун лишанар, везифаяр, туьклуьр хьун тайинарун. Сложный ва составной глаголар дуьз кхьин. Сложный ва туьклуьр хьанвай глаголар дуьз кхьинин винел тапшуругьар тамамарун. Рахунра. кхьинра глаголрикай-синонимрикай менфят кьачун.
10	Йисан кьене к^елайбур тикрарун.	Йисан кьене к^елай материалар тикрарун.	3	Синтаксис ва пунктуация, фонетика ва графика, лексика, гафар арадиз атун ва адан

			орфография, морфология ва орфография тикрарун, тапшуругьар тамамарун. Гафар маналу паяриз чара авун ва дуьз кхьин. Существительныйяр дибдин падежриз дегишарун ва абур дуьз кхьин. Текстина ч^алан (чирнавай) паяр. Пунктуациядин лишанар дуьз эцигун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
		К.К1. Грамматикадин тапшуругьар кваз контрольный диктант	

		<i>Ч1/Г. Тебиатдин шикил ч1угуниз талукь тамам изложение кхьин.</i> (К.К1).Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.		Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун
6	Морфология ва орфография. Ч1алан культура.	Существительное. Глагол.		Существительнидикай ва глаголдикай чирвилер артухарун.
6	Существительное	Существительное тикрарун. Существительния падежриз дегиш хьун. Дибдин падежар (тикрарун). Чкадин падежар (секинвилин, къакъатуни, арачивилин). Актив падеждин эхирдиз килигна существительния падежриз дегиш хьунин жуьреяр. Теквилин къадарда существительния дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Гзафвилин къадарда существительния дегиш хьун ва падежрин эхирар дуьз кхьин. Существительния арадиз атун. Ч1/Г. «Заз зи хуьр вучиз к1анда?» темадай сочинение кхьин.	11+2	Секинвилин, къакъатуни, арачивилин падежра существительния дуьз лугьун. К1елиз, кхьиз алакьун. Существительния дегиш хьунин жуьреяр тайинариз, дуьз кхьиз ва морфологиядин рекьяй разбор ийиз чир хьун. Рахунра, кхьинра существительнирикай-синонимрикай, омонимрикай, антонимрикай менфят къачун. Жуьреба-жуьре сложный существительния дуьз кхьин.

7	Прилагательное	Прилагательнийрин мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар, предложенида адан везифаяр Прилагательнийрин жуьреяр. Прилагательния дегиш хьун. Прилагательния дуьз кхьин. Прилагательния арадиз атун Ч1/г. Ганвай темадай тамам изложение кхьин (К.К1).Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.	4+1	Рахунар. кхьинар мана-метлебдин рекьяй деринбур, гуьрчегбур хьун патал синонимар, антонимар тир прилагательнирикай кутугайди кхяна ишлемишиз, хийир къачуз алакьун. Морфологиядин рекьяй прилагательния разбор ийиз чир хьун.
8	Числительное.	Числительнийрин мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва синтаксисдиз талукь дибдин везифаяр. Мана-метлебдиз килигна числительнийрин жуьреяр; къадардин, паюнин, дробдин, къайдадин. Къурулушдиз килигна къадардин числительнийрин жуьреяр: простойбур, сложняр, составнояр. Къайдадин, паюнин ва дробдин числительния. Числительния къадарриз, падежриз дегиш хьун ва дуьз кхьин. Ч1/Г. Са тйин тир темадай тамам изложение кхьин.	5+1	Рахунра, кхьинра числительния жуьреба-жуьре падежра аваз ишлемишун. Цифрайрин материал квай текстер к1елун. Тарихар дуьз кхьиз алакьун (месела: XX виш йис: 1992-йисан сад лагъай сентябрь ва мсб.). Морфологиядин рекьяй числительния разбор авун.
9	Т1варц1извез.	Т1варц1извезрин мана-метлеб, морфологиядиз	10+2	Текстера т1варц1извезар дуьз ишлемишун, дуьз кхьин; рахунра

VII – класс

(Вирн – 68 сят, гьафтеда 2 сят)

(12 сят – чӀал гегъеншарун, 4 сят – диктант)

№/№	Тема	Мана	С. кб.	КӀелунин кӀвалахдин характеристика
1.	ЧӀал ва рахунар	Инсанрин уьмуьрда лезги чӀалан роль ва везифаяр. ЧӀ/Г. «Зи гатун каникулар» темадай сочинение кхьин.	1+1	Дидедин чӀалакай умуми малуматар Халкъдин уьмуьрда чӀалан метлеб. Лезги чӀал девлетлу авунин шартӀар.
2.	V-VI классра кӀелай материала р тикрарун.	Синтаксис ва пунктуация. Лексика ва фразеология. Морфология ва орфография. ЧӀ/Г. Ганвай темадай изложение кхьин.	3+1	Алатай классра чирай орфографиядин ва пунктуациядин правилояр чир хьун. Чирнавай темайриз талукь пунктограммаяр предложенийрай жагъурун ва абуруз баянар гун. Орфографиядин ва маса словарикай менфят къачун.
3.	Морфология ва орфография. ЧӀалан культура. Глагол	Глаголдин наклоненияр. Хабардин наклонение: мана-метлеб ва вахтариз дегиш хьун (тикрарун). Суалдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Буйругъдин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун ва ксариз дегиш хьун. Буйругъдин наклоненидин къадагъадин форма. Буйругъдин наклонениидин глаго - лар дуьз кхьин. ШартӀунин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун.	16+2	Глаголдин вахтарин, ксарин формаяр дуьз арадиз гъиз, ишлемишиз ва дуьз кхьиз алакьун. Глаголрин дувулрин эхиримжи сес р тирла, 3-касдиз буйругъдин формада кве р кхьин. Рахунра, кхьинра глаголрикай-синонимрикай менфят къачун. Глаголар разбор авун.

		Къаршивилин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Гимандин наклонение: мана-метлеб, арадиз атун. Глаголдин къетӀен формаяр: масдар. причастие, деепричастие. ЧӀ/Г. Ганвай темадай изложение кхьин. (К.К1).Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.		Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун
4.	Масдар.	Масдар (глаголдин асул ва я тӀвацӀин форма): мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар, предложенида адан везифаяр. Масдар дегиш хьун ва дуьз кхьин. ЧӀ/Г. «Чна школадин сала гъикӀ кӀвалахнай» темадай тамам сочинение кхтин.	3+1	Текстинай масдар жагъурун, адан везифаяр тайинарун ва кхьинин къайдаяр ачухарун. Словарра глаголар гузвай къайда чир хьун.
5.	Причастие.	Причастие: мана-метлеб, морфологиядиз талукь лишанар ва предложенида къилин везифаяр. Гилан, алатай, къвезмай (гъамишан) вахтарин причастияр. Причастидин жуьреяр. Причастияр дегиш хьун ва дуьз кхьин. ЧӀ/Г. Са тайин тир темадай изложение кхьин. (К.К1).Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.	6+1	Причастияр предложенийривай чара ийиз алакьун. Гзафвилин къадарда абурун актив падеждин, адакай жезвай маса падежрин эхирра у кхьин. Причастияр разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун

VIII – класс
(Вирн – 68 сят, гьафтеда 2 сят)
(10 сят – ч1ал гегьеншарун, 4 сят – диктант)

№/№	Тема	Мана	С.кб.	К1елунин к1валахдин характеристика
1	Лезги ч1ал.	Лезги ч1алакай умуми малуматар. <i>Ч1/Г. «Гатун каникулар» темадай сочинение кхьин.</i>	1+1	Халкьдин уьмуьрда ч1алан чка. Ч1ал девлетлу авунин рекьер ва шартлар.
2	V-VII классра к1елайбур тикрарун	VII лагьай классда к1елай материалар тикрарун. (К.К1).Грамматикадин тапшуругьар кваз диктант.	1	Алатай классра чирай орфографиядин ва пунктуациядин правилояр чир хьун. Чирнавай темайриз талукь пунктограммаяр предложенийрай жагьурун ва абуроз баянар гун. Орфографиядин ва маса словарикай менфят кьачун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун.
3	Синтаксис ва пунктуация. Гафарин ибараяр.	Синтаксисдикай умуми малуматар ва адан кьилин уьлчмеяр (ибара ва предложение). Ибарадин кьет1енвилер ва тариф. Кьурулушдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз килигна ибарайрин асул жуьреяр. Ибарадик квай гафарин синтаксисдиз талукь алакьяр. Табийвилиин алакьадин жуьреяр: дуьзгуьнвилиин, падеждин ва сая (манадин) алакьяр. <i>Ч1/Г. «Фан кьимет» темадай сочинение кхьин</i>	7+2	Предложенидик квай ибараяр чара ийиз чир хьун. Ибарадик квай табий гафунал дуьздаз суал эцигун. Гафарин ибарада авай алакьадин жуьре тайинариз алакьун. Синтаксисдин разбор авун.

4	Предложение	Предложенидин мана-метлеб. Предложени-дин членар: сказуемое, подлежащее, дополнение, определение, обстоятельство. Предложенидин жуьреяр: простой предложение ва сложный предложение. Простой предложенидин жуьреяр (тикрарун). Предложенида гафарин кьайда. Манадин ударение. <i>Ч1/Г. Гьурчег публицистикадин стилдали кьуруь изложение кхьин</i>	3	Мана-метлебдин. лугьунин жигьетдай простой предложенийрин жуьреяр тайинарун. Ганвай гафарикай. адетдин кьайда хвена, предложения туьк1уьрун. Рахунра, к1елзавай текстина манадин ударенидикай менфят кьачун.
5	Кьве составдин (кьилин кьве член квай) простой предложение. Предложенидин кьилин членар.	Предложенидин кьилин членар: сказуемое ва подлежащее. Сказуемое: мана-метлеб, жуьреяр (простой ва составной). Простой сказуемое ва ам жедай гафар. Составной сказуемое: глаголдин составной, т1варц1ин составной сказуемияр ва абурун кьурулуш (ч1алан паярин жигьетдай). Подлежащее: мана-метлеб: ам жедай падежар. Сказуемидизни подлежащидиз кьилин членар лугьунин себеб (абуру предложенидин диб яратмишун). <i>Ч1/Г. Са тайин тир темадай тамам изложение кхьин.</i> (К.К1).Грамматикадин	6+1	Текстинай простой ва составной сказуемияр, абур кечмиш жери. кечмиш тежер ва кечмиш жери - тежер глаголрикай хьанвайла. подлежащидивай т1алабавай падеж тайинарун. Жуьреба - жуьре сказуемияр. подлежащияр квай предложения туьк1уьрун ва анализ авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар

	ва аралух предложенияр. Предложенида абур чара ийидай пунктуациядин лишнар.		
	ЧИГ. «Йисан вахтар» темадай изложение кхьин		
12.	Йисан къене кӀелайбур тикрарун.	8 – классда кӀелай материалар тикрарун.	З
	(К.К1).Грамматикадин тапшруругьяр кваз диктант.		V – VII класса кӀелай темайриз талукъ орфограммаяр квай гафар дуьз кхьин ва абуруз баянар гун. Йисан къене синтаксисдай чирнавай пунктуациядин лишанар тикрарун. текстера са жинсинин членар, обращенияр, аралух гафар, къвед лагъай дережадин членар, оборотар пунктуациядин лишанралди чара авун. Аялрин чирвилер ва алакъянар ахтармишун

IX – класс

(Вири – 68 сят, гъфтеда 2 сят)

(10 сят – ч1ал гегъеншарун, 4 сят – диктант)

№/№	Тема	Мана	С.кб.	Кіелунин кІвалахдин характеристика
1	Лезги чІал	Лезги чІалакай умуи малуматар. <i>ЧІал гегьеншарун.</i> <i>ЧІ/Г. «Зи гатун каникулар» темадай сочинение кхьин.</i>	1+1	
	V-VIII классра кІелайбур тикрарун.	VIII лагъай классда кІелай метериалар тикрарун. (К.КІ).Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.	3	Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун
2.	Сложный предложение.	Сложный предложение: мана-метлеб, жуьреяр, алакьаламишдай такьатар (союзар, интонация, глаголдин формаяр, союзвилин гафар). <i>ЧІ/Г Ганвай темадай изложение кхьин.</i>	2+1	Текстинай сложный предложенияр абурун жуьреяр, алакьаламишнавай такьатар тайинарун.
3.	Сложносочиненный предложение.	Сложносочиненный предложенидикай умуи малумат. Союзар квачир сложносочиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лиша нар. Союзар (галкІурунин, паюнин, кьаршивилин) квай сложносочиненный предложенияр ва абура пунктуациядин лиша	6+1	Союзар кваз ва квачиз сложносочиненный предложенияр туькІуьрун; тексти на пунктуациядин лишанар эцигун ва абур ачухарун: предложенияр разбор авун.

		(К.К1). Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.		Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун
7.	Дуъз ва кирс речъ.	Дуъз ва кирс речрикай умуми малумат Дуъз речъ ва автордин гафарин чка Дуъз ва кирс речъ квай предложенийра пунктуация ва пунктуациядин лишанар. Дуъз речъ кирс речдиз элкьуьрунин кьайдаяр. Цитатаяр ва абур кхьинра чара авун. Ч1/Г. Публицистикадин стилдалди изложение кхьин	6+1	Дуъз речъ. диалог кваз текстер туьк1уьрун. абур эсерлувилелди клелун ва автордин гафар интонациядалди чара ийиз алакьун. Дуъз речъ кирс речдиз. кирс речъ дуъз речдиз элкьуьрун.
8.	Стилистика ва ч1алан культура.	Стиль ва стилистика: мана-метлеб, стилрин жуьреяр. Рахунрин стиль. Илимдин стиль. Литеретурадинни ис - кусстводин стиль. Официальный стиль. Стилдин кьет1енвилер ва такьатар. Стилистикадин истеми-шунар. Ч1алан культура: умуми малумат, литературный ч1алан лексикадиз, орфографиядиз, морфологиядиз, синтаксисдиз, стилистикадиз талукь нормаар вилив хуьн. Ч1/Г. Искусстводин имаратдиз талукь темадай сочинение-ишк1ил кхьин	6+1	Жуьреба-жуьре текстерин стиль тайинарун, абур литературный ч1алан нормайрив кьун ачухарун. Жуьреба-жуьре стилра синонимар ва маса такьатар ишлемишун.

9.	Йисан кьене клелай матери алар тикра - рун.	Вилик квай классра клелай материалар тикрарун. (К.К1). Грамматикадин тапшуругъар кваз диктант.	4	Йисан кьене клелнавай материалар тикрарун. гьар жуьредин предложенияр туьк1уьрун. Сложный предложенияр паяриз ва паяр чеб членриз разбор авун. Аялрин чирвилер ва алакьунар ахтармишун
----	---	---	---	--

жагъурун;

- жуван фикирар лугъун;

- текстинин темадихъ ва кылин манадихъ къадаывал т1вар (кыил) хкягъун;

- текстинин манада авай кимивилер туьк1уьр хъувун;

Фонетика ва орфоэпия:

- гафунай ч1алан сесер чара авун, абуруз фонетикадин характеристика гун;

- сесер ва гъарфар чеб чливай какадар тавун.

- ачух ва ачух тушир сесер дуьз лугъун;

- туьк1уьр хъанвай сесер дуьз лугъун.

- орфоэпиядин словардихъ галаз к1валахун;

Графика:

- лезги ч1алан алфавитда ганвай гъарфар дуьз лугъун;

- словаррихъ галаз к1валахдайла алфавит регъятдиз ишлемишун;

- гафара гъарфар ва сесер анализ авун;

Морфемика:

- гафунин мана квай паяр чара авун;

- туьк1уьр хъанвай ва туьк1уьр тахъанвай простой гафар чара авун;

- мукъва гафар чара авун;

- гафара инкарвилин префиксар дуьз кхъин;

Лексика ва фразеология:

- ишлемишунин жигъетдай гафар разбор авун;

- словаррихъ (орфографиядин, лезги ч1аланни урус ч1алан, урус ч1аланни лезги ч1алан, синонимрин, омонимрин, антонимрин, фразеологиядин, нугъатдин гафарин ва мсб.) галаз к1валахун, абурукай менфят къачуз вердишарун;

- гафар тематикадин группайриз паюн;

- асул ва куьчуьрмишнавай манадин гафар къат1уз хъун;

- синонимар ва антонимар чара авун;

- са манадин ва гзаф манайрин гафар чара авун;

- омонимрин ва синонимрин жергеяр жагъуриз хъун;

Морфология:

- ч1алан паяр къат1уз хъун;

- морфологиядин лишанар дуьз къалурун;

- ч1алан паяр дегишриз алакъун;

Орфография:

- инкарвилин префиксар дуьз кхъин;

- морфемайрай орфограммаяр жагъурун;

- туьк1уьр хъанвай гафар дуьз кхъин;

- орфографиядин правилояр ва ишлемишдай къайдаяр чир хъун;

Синтаксис ва пунктуация:

- предложенидай алакъалу ибараяр чара авун;

- кылин ва табий гаф тайинарун;

- алакъалу ибарада кылин гаф X лишандалди къалурун;

- предложенида грамматикадин диб (кылин членар) чара авун;

- мана – метлебдиз килигна предложенийрин жуьреяр туьк1уьрун ва абур эсерлувилелди к1елиз алакъун;

- простой ва сложный предложенияр туьк1уьрун;

- обращенидиз ва дуьз речдиз талукъ пунктуациядин лишанар эцигун;

- са жинсинин членар квай предложенида пунктуациядин лишанар эцигун;

- кве паюникай ибарат тир сложный предложенида запятой эцигун;

- предложенийра лазим чкайрал пунктуациядин лишанар эцигун;

жуьрейрин гъавурдик хъун (килигунин, таниш хъунин, чирунин);

- чӀалан стилар кьатӀуниз хъун; текстинин тема ва кылин фикир тайинарун; чӀалан уьлчмеяр (единицаяр) чир хъун.
- монологдин ва диалогдин жуьрейрин гъавурдик хъун;
- кхьена ва хуралай тайин темадай жуван фикир лугъун;
- жуван фикир лугъун патал делилал кӀватӀун;
- чӀалан жуьреба-жуьре такъатар ишлемишна. жуван фикир галай-галайвал ва делилламишна лугъуз ва кхьиз;
- рахунин тежрибада (практикада) литературный чӀалан нормаяр (лексикадин, грамматикадин, орфографиядин, морфологиядин, синтаксисдин) вилив хуьн;
- кхьинин тежрибада орфографиядин ва пунктуациядин нормаяр вилив хуьн;
- рахунин этикетдин нормаяр вилив хуьн;
- жува-жувал кӀвалахун, жуван кӀвалахдиз кьимет гун, грамматикадин ва рахунин гъалатӀар жагъурун, абур туькӀуьр хъувун, хсуси текстер редактировать авун;

Къачур чирвилер ва алакьунар тежрибадин кӀвалахда ва гъар йикъан уьмуьрда ишлемишда:

- инсандин ва халкъдин уьмурда лезги чӀалан чка;
- жуван хайи чӀалал рикӀ алаз хъун, чӀалаз гъуьрмет авун, адав, культурадин вакъиадив хьиз, рикӀ гваз эгечӀун;
- кӀелунин, яшайишдин ва социально-культурадин гъаларин алакьайрин гъавурдик хъун;
- гафарин запас артухарун; чирвилер гегьеншарун;
- жуван рахунар гуьзетун ва абуруз кьимет гуз алакьун; чирвилер даваинарун.

7 – классда кӀелзавай аялрин чирвилерин истемнишунар

Предметдин чирвилер ва алакьунар

* образовательный программа фикирдиз къачуна фонетикадай, лексикадай ва грамматикадай чирвилер хъун; текстерикай ва чӀалан стилрикай чирвилер хъун;

* жуван чӀалал фасагъатдаказ рахун ва кхьин патал орфографиядин, пунктуациядин ва рахунин савадлувал чиз хъун;

* фонетикадин, лексикадин, гафар арализ атунин, морфологиядин ва синтаксисдин разбор авун;

* обществада чӀалан чка. адан функция ва структура, чӀалан нормаяр, чӀала жезвай дегишвилер ва маса чӀаларихъ галаз авай сих алакьаяр чиз хъун;

* чирай чӀалан стилар кьатӀуз хъун; тема, темадин кылин мана тайинарун; чӀалан единицаяр (уьлчмеяр) чир хъун, абур анализ авун;

* кӀелунин жуьреяр (чирунин, таниш хъунин, килигунин) чиз хъун;

* жува-жуваз текстер туькӀуьрун;

* рахунра чӀалан нормаяр вилив хуьн.

Метапредметдин чирвилер ва алакьунар

- кӀелай текстинин мана (куьруьз, галай-галайвал, хкяна) агакъариз хъун, жуван фикирар лугъун;
- кӀелай текстинин мана куьруьз, галай-галайвал, хкяна рахунрин ва кхьинрин жуьреда агакъариз хъун; жуван фикирар лугъун;
- предложенияр четин тушир, гъавурда гъатдайбуз хъун;
- текстина чӀал гуьрчегардай алатар ишлемишун;
- интернет источникрай компьютердин презентация гъазурун ва ам

9 – классда кӀелзавай аялрин чирвилерин истемишунар

Предметдин нетижар:

- фонетикадилай, лексикадилай, грамматикадилай, текстиникай ва чӀалан стилрикай чирвилер хьун;
- жуван чӀалалди фасагъатдаказ рахун ва кхьин паталди орфографиядин, пунктуациядин, рахунрин савадлувилин къадар чир хьун; рахунрин ва грамматикадин гьалатлар дуьзар хьувун; фонетикадин, лексикадин, гафар туькӀуьр хьунин, морфологиядин, синтаксисдин разбор авун; художественный текст анализ авун;
- чӀалакай умуми малуматар чиз хьун, рахунрин ва кхьинрин кьилин истемишунар ва нормаяр чиз хьун.
- жуьреба-жуьре текстерин стиль тайинарун, тема ва кьилин мана чиз хьун, абур литературный чӀалан нормайрив кьун ачухарун. жуьреба-жуьре стилра синонимар ва маса такьатар ишлемишун.
- жува хкягъай темадай сочинение кхьин, ганвай темадай публицистикадин ва художественный стилда сочинение кхьин, доклад ва реферат гьазурун, макъаладин тезисар ва конспект туькӀуьрун, арза, автобиография кхьиз чирун.
- публицистикадин, художественный стилда (шикилар чӀугунин, фикирар лугьунин, хабардин) изложенияр кхьин; мана-метлебдин ва чӀалан жигьетдай хьсанарун; орфографиядин, пунктуациядин ва маса гьалатлар жагьурун, туькӀуьр хьувун.

Метапредметдин нетижар

- кӀелай текстинин мана жуьреба-жуьре стилра (куьруьз, галай-галайвал, хкяна) агакьариз хьун, жуван фикирар лугьун; читательски (кӀелчивилин) алакьунар аваз хьун
- кӀелай текстинин мана куьруьз, галай-галайвал, хкяна рахунрин ва

кхьинрин жуьреда агакьариз хьун; жуван фикирар лугьун;

- предложенияр четин тушир, гьавурдай гьатдайбур хьун;
- тематикадай жуьреба-жуьре гафарин манайрин гьавурда хьун;
- интернет источникрай компьютердин презентация гьазурун ва ам кьалурун, темадай суалриз жавабар гун.

ТуькӀуьр хьанвай компетентностар.

Культуроведческий: ЧӀалан ва культурадин алакьаяр. Вири халкъдин лексика, историзмаяр (иски гафар); фольклордин лексика ва фразеология; лезги тӀварар. Лезгийрин мисалар ва мискӀалар. Алай девирда лезги чӀаланни урус чӀалан рафтарвилер.

Коммуникативный: ЧӀалан культура хьсанарун. Стилрин (официальный, илимдин ва публицистикадин) кьетӀенвилер чир хьун.

ЧӀалан (языковедческий): Лезги литературный чӀал, художественный литературадин чӀал; халкъдин уьмуьрда чӀалан метлеб; лезги чӀал девлетлу авунин шартлар ва рекьер, лезги литературадин чӀалан нормайрал амал авуна дуьз рахун;

Личностдин алакьаяр:

Лезги чӀалан программадик юкьван школа куьтягъзавай ученикриз чир хьана кӀанзавай личностдин нетижар язва:

- 1) жуван хайи чӀал чир хьун, адакай регьятдиз ва кутугайвал, фасагъатдаказ менфят кьачуз алакьун; чӀал чир хьуни жегьил несилдин кьанажагъ гужлу авун;
- 2) жуван хайи чӀалаз гьуьрмет авун, адал дамах авун; чӀаланни халкъдин культурадин, инсандинни обществодин арада авай сих алакьаяр чир хьун;
- 3) бес къадарда гафарин запас чир хьун.

Лезги чӀалан программадик юкьван школа куьтягъзавай ученикриз чир хьана кӀанзавай метапредметдин нетижар язва

10. Илимдинни методикадин литература

1. У. А. Мейланова, С. Г. Мирзекеримов, Б. Б. Талибов, Н. М. Мисриханов. Лезги чІал. 5- класс. Педагогикадин илимринни ахтармишунрин институтдин издательство. Магъачкъала. 2003 й.
2. Р. И. Гъайдаров, Гъ. Р. Рамалданов. Лезги чІал. 6-7- классар. Педагогикадин илимринни ахтармишунрин институтдин издательство. Магъачкъала. 2004 й.
3. А. Г. Гюльмагомедов, Гъ. И. Магомедов. Лезги чІал. 8-9-классар. Педагогикадин илимринни ахтармишунрин институтдин издательство. Магъачкъала. 2007 й.
4. М. М. Гъажиев, Р. И. Гъайдаров, У. А. Мейланова. Лезги чІалан орфографиядин словарь. Махачкъала. Дагучледгиз, 1989й.
5. М. М. Гаджиев. Русско-лезгинский словарь. Махачкала, 2009 г.

Техникадин алатар патал тадаракар

Компьютер

Мультимедийный проектор

Интерактивный доска

Газетар ва журналар

Класдин доска

Таблицаяр

Плакатар

Аялрин яратмишунрин кІвалахрикай стенд

Муаллимдин стол

2 стулдикай ибарат тир ученический стол

КЪИЛЕР

	чинар
1. Баяндин чар	4
2. Документдин дережа	5
3 «Лезги чІал» предметди умуми образованида къазва чка	6
4.Школада хайи чІал чирунин мурад-метлеб язва.....	7
5. КІелунин предметдин умуми характеристика.....	8
6. Манадин къилин хилер	10
7. КІелунин планда лезги чІалан чка	11
8. «Лезги чІал» предмет чирунин нетижаяр	11
9. КІелунин предметдин къилин мана-метлеб	15
10. ЧІалан илимдин чирвилер (компетенция)	16
11. КІелунин предмет гуьзлемишзавай нетижаяр	22
12. КІелунинни кІвалахдин къилин жуьреяр тайинардай тематикадин планирование	32
13. Програмадин мана	45
12. Тематикадин планирование	56
13. ЧІалай чирвилерин истемишунар	81
14. Илимдинни методикадин литература	95
15. Техникадин алатар патал тадаракар	95

**ДОКУМЕНТ ПОДПИСАН
ЭЛЕКТРОННОЙ ПОДПИСЬЮ**

СВЕДЕНИЯ О СЕРТИФИКАТЕ ЭП

Сертификат 603332450510203670830559428146817986133868575805

Владелец Касаева Ульяна Алиевна

Действителен с 25.02.2021 по 25.02.2022